

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ НЕСТАБІЛЬНОСТІ В ПРОЕКЦІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

ВОЗНЯК Галина Василівна

*старша наукова співробітниця, докторка економічних наук,
провідна наукова співробітниця відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»;
професорка кафедри економіки та публічного управління
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2001-0516>*

СОРОКОВИЙ Данило Олегович

*здобувач ступеня доктора філософії відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-3954-1854>*

Анотація. У статті обґрунтовано наукові підходи до розуміння суті поняття «нестабільність» та поглиблено теоретичні аспекти понятійно-категорійного апарату супутніх термінів, які доповнюють дану сферу знань. Значна увага приділена кризовим аспектам, причинам виникнення та характеру прояву. Доведено мультидисциплінарний характер понять «криза» та «нестабільність», а також історичні умови зміни підходів до їх трактування. Обґрунтовано взаємозв'язки між поняттями «криза», «полікриза», «нестабільність» та «політична нестабільність». Здійснено аналіз теоретичних підходів до дослідження кризи як явища в економіці, виділено основні напрями трактування поняття в історичному контексті: криза як тимчасове явище, що автоматично веде до повного використання ресурсів; криза як нормальна фаза економічного циклу, за якою слідує депресія; кризи як непередбачувані потрясіння; кризи і системна нестабільність у ринкових економіках. Аргументовано, що криза є причиною соціально-економічної та політичної нестабільності. Враховуючи причини виникнення, характер впливу та прояву, нестабільність як явище, варто розрізняти як: економічну, фінансову, політичну, соціальну, екологічну. При цьому в сучасних умовах глобалізації взаємозв'язків і взаємовпливів такий поділ на окремі типи є дещо «розмитим», хоча можна виділити певні домінантні чинники. Політична нестабільність часто-густо є першопричиною багатьох типів нестабільності, а відтак і деструктивним чинником економічного зростання територій. Наголошено, що напрацювання інструментів та заходів збереження/зміцнення стійкості територіальних громад потребує ґрунтовного аналізу причин виникнення кризи та нестабільності як її наслідку. Запорукою стійкості територіальних громад в умовах нестабільності є ефективне антикризове управління.

Ключові слова: криза, нестабільність, територіальна громада, стійкість, соціально-економічні системи, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. У Звіті про глобальні ризики [1, 2] Всесвітнього економічного форуму йдеться про те, що у 2022 році світ стикнувся з полікризою – об’єднанням геополітичних, економічних, технологічних та кліматичних криз, що, свою чергою, посилило напругу і відчуття турбулентності до рівня, якого світ не відчував уже давно.

Досвід поширення пандемії коронавірусу, посилення екстремальних погодних умов і, чи не найважливіше, зміни глобального геополітичного «клімату» внаслідок руйнування встановленого у післявоєнний період світового порядку, що проявилось у розгортанні воєнних дій та зростанні військового напруження в багатьох точках світу, енергетичній кризі, кризі вартості життя, масовому вимушеному переміщенні населення тощо, є свідченням ускладнення характеру криз і збільшення частоти їх виникнення, перш за все через втрату ними локальності впливу в умовах глобалізації. Окрім того, наслідком збільшення частоти появи криз та розширення зони впливу є їх «накладання» одна на одну, що і веде до полікризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Такий підхід до опису умов розвитку економіки використовували дослідники в галузі соціальних наук, починаючи з середини ХХ ст. Так, П. Друкер [3] у 1969 р. констатував, що людство вступає в «епоху розриву», коли суспільні зміни є постійним явищем та відбуваються значно швидше, ніж у попередні десятиліття і століття. Його висновки поділяли і інші науковці. Досліджуючи складні соціально-економічні системи, Ч. Перроу [4] констатував, що «нешасні випадки є нормальністю», тобто неминучими. У. Бек [5] та Е. Гідденс [6] (кожен внаслідок власних наукових пошуків) дійшли до спільної думки про більшу складність сучасних ризиків і їх впливу на суспільство, назвавши такі умови розвитку соціально-економічних систем «ною сучасністю». Попри значний доробок з окресленої проблематики, питання з’ясування характеру нестабільності / невизначеності та особливостей прояву в проекції забезпечення стійкості громад є своєчасними, мають практичну та теоретичну значущість, позаяк «соціально-економічна та політична стабільність є ключовою передумовою економічного розвитку». І, навпаки, «соціально-політична нестабільність, створюючи невизначеність у політичному та економічному середовищах, спотворює економічні рішення, включаючи інвестиції, виробництво та пропозицію робочої сили, і, таким чином, перешкоджає довгостроковому зростанню» [7].

Метою статті є поглиблення теоретичних засад та дослідження наукових підходів до розуміння «нестабільності» в проекції обґрунтування її впливу на збереження фінансової стійкості територіальних громад.

Виклад основних результатів. Зважаючи на фокус нашого дослідження – визначення закономірностей і напрямів відновлення / розвитку територіальних громад України на сучасному етапі, коли держава перебуває в епіцентрі глобальної полікризи, акцент доцільно змістити із понять «розвиток» та «економічне зростання» до стійкості (забезпечення стійкості) як здатності вистояти, адаптуватися і трансформуватися в умовах турбулентності. Зазначене потребує чіткої систематизації понятійно-категоріального апарату цієї сфери знань, адже окреслення вихідних умов є основою визначення стійкості системи: зі зміною (розширення/звуження) їх спектру змінюється і суть стійкості. Тому важливою умовою теоретичного обґрунтування наукових підходів до розуміння «нестабільності» є з’ясування сутності супутніх понять «криза», «полікриза».

Так, згідно зі Словником української мови, *нестабільний* – той, який не

відзначається стабільністю; нестійкий, мінливий; *криза* – різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища; переломний момент, після якого настає покращення або погіршення [8].

Відповідно до словника англійської мови Cambridge Dictionary, *нестабільність* (*instability*) – це невизначеність, викликана можливістю раптової зміни поточної ситуації; умова імовірності несподіваної зміни; означення зміни ситуації, що викликає занепокоєння. *Криза* (*crisis*) – це надзвичайно складний або небезпечний момент в умовах поточної ситуації [9].

У перекладі з грецької криза трактується як переломний момент, поворот, точка прийняття рішення [10]. Такий підхід до трактування вказує на нейтральний характер поняття «криза». З визначень поняття у сучасних словниках (Cambridge Dictionary та Сучасному українському словнику) слідує, що вона асоціюється із загрозою. Наприклад, С. Альберс, У. Мариніссен та С. ван ден Орд визначають кризи як поодинокі, ізольовані потрясіння в екстремальних ситуаціях, які необхідно поглинути або пом'якшити [11]. Тобто з часом відбулася зміна характеру поняття, і сьогодні ознакою кризи є не нейтральний, а негативний характер сприйняття.

Щодо умов та причин такої зміни підходу з часом, можна погодитись із твердженням італійського науковця А. Ронкалья, який зауважив: «теоретичні підходи до аналізу криз ґрунтуються на протилежних концепціях щодо того, як працює економіка; вони присутні як в історії економічної думки, так і в сучасних дебатах – незважаючи на спроби домінуючих мейнстримних поглядів замовчувати інші» [12]. З огляду на його зауваження, а також, аналізуючи теоретичні підходи до розуміння криз як явища в економіці, не важко помітити зміни в наукових підходах до трактування цього поняття в історичному вимірі:

- криза як тимчасове явище, що автоматично веде до повного використання ресурсів – підхід, який був поширений в наукових пошуках шведських та австрійських вчених наприкінці XIX – у першій половині XX століття. Прикладом такого підходу є теорія ділового циклу Й. Шумпетера. В її основі – інновацій, які порушують статичну рівновагу, що характеризується повною зайнятістю. Поява інновацій характеризується не як регулярний рівномірний потік, а певною часовою одномоментністю/одночасністю (ефект снігової кулі – поява одних інновацій стимулює появу інших). Так починається фаза економічного зростання, яку породжують компанії-новатори. Випускаючи на ринок інноваційну продукцію, вони виграють конкурентну боротьбу і поступово витісняють з ринку традиційні фірми. Настає фаза кризи і депресія. Ця теорія ґрунтується на ідеї корисності кризи, адже в таких умовах відбувається вивільнення ресурсів і їх залучення до розвитку інноваційних компаній (ідея «творчого руйнування»);

- криза як нормальна фаза економічного циклу, за якою слідує депресія. Цей підхід був домінуючим у науковій літературі в перші десятиліття після завершення Другої світової війни, в умовах так званого неокласичного синтезу – поєднання маржиналістської теорії вартості та наукових засад кейнсіанства. В основі ідеї – роль активних монетарної і фінансової політик у стабілізації економічного розвитку та ринкові механізми як основа забезпечення рівноваги у довгостроковому контексті;

- кризи як непередбачувані потрясіння – підхід, який розвинувся у 70-х роках XX століття на тлі підйому неолібералізму, монетаризму, згодом – теорії раціональних очікувань. Згідно з таким підходом, економічні агенти є раціональними і володіють повною інформацією, а, отже, враховують у своїй діяльності усі чинники, які систематично впливають на розвиток економіки. В цьому переліку не враховані лише

елементи, що мають випадковий характер. З цього випливає, що можливими є лише кризи, що спричинені непередбачуваними потрясіннями (природні явища, пандемія, а також помилкові дії в системі економічної політики);

- кризи і системна нестабільність у ринкових економіках – підхід, що розвинутий у науковій думці послідовниками Кейнса, які акцентували на створенні середовища правил і звичаїв, які спрямовані на розвиток економіки і подолання кризи, згодом – у теорії фінансової кризи Х. Мінські, який акцентує, що від циклу до циклу кризи мають все більш значні наслідки для економічного розвитку («ми стикаємося з ймовірністю того, що рано чи пізно виникне криза колосальних розмірів, яка призведе до справжнього колапсу світової економіки» [12]).

З огляду на застосування історичного підходу до аналізу розвитку теорії криз А. Ронкаля робить висновок: економічні кризи не варто розглядати як можливість, вони є великою бідою для наших суспільств. Економічні теорії, які стверджують протилежне, він називає хибними. Обґрунтовує свою думку тим, що вибір економічної політики, зроблений на основі цих теорій, на практиці призвів до посилення кризових явищ та появи численних додаткових проблем. Для захисту своїх висновків науковець доводить, що кризи, по суті, забезпечують втрату обсягів виробництва та зайнятості, є причинами сповільнення технічного прогресу. Для прикладу, «навіть перед лицем надзвичайно серйозної екологічної проблеми... шлях сталого розвитку вимагає технологічних змін, інвестицій в інфраструктуру та регулювання виробничих технологій, які, окрім того, що вимагають від держави рухати та спрямовувати їх, мають вартість і, отже, легше досяжні в ситуації хороших економічних показників», а не кризи [12].

На цьому зауважують також К. Повсон та Дж. Клейр, стверджуючи, що криза впливає на одну або декілька життєво важливих функцій системи і унеможливорює підтримку стабільності за допомогою звичних (некризових) інструментів [13]. Важливою ознакою кризи є зміна підходу до розвитку системи в цих умовах: з націленості на розвиток до орієнтування на самозбереження, що, як бачимо, веде до стійкості.

Важливими характеристиками кризи науковці називають плинність, еволюційність та динамізм, тобто визначають тимчасовість [14] і стадійність (криза як процес) [15, 16] розвитку як ознаки кризи. В цьому контексті слід наголосити на висновках дослідження колективу авторів під керівництвом К. Ансель. Вони зазначають, що кризи та/або реформи, застосовані у відповідь на кризу, часто призводять до довготривалих структурних змін [17]. Тобто вплив кризи не завершується на етапі її згасання, а може мати довгострокові і глибинні наслідки для системи.

Процесний підхід до кризи як явища дає змогу комплексно підійти до трактування цього поняття і можливостей управління ним. Криза – це ряд подій, кожна з яких має відмінні риси і набір проблем, які потребують вирішення. Вчені виокремлюють «генеалогію криз, яка потенційно може бути відстеженою задовго до гострої фази, що є кінцевим моментом безперервного кумулятивного процесу невдач» [16]. Це дає змогу вести мову про моніторинг та прогнозування розвитку кризи і напрямів її впливу.

Що стосується нестабільності, то це поняття є значно ширшим. У словнику Cambridge Dictionary взаємозв'язок між нестабільністю та кризою визначено з позиції причини і наслідку: кризи лежать в основі соціально-економічної та політичної нестабільності, тобто є її причинами. В. Геець наголошує, що нестабільність є іманентною властивістю системи, і визначає її як стан, що характеризується

коливанням через порушення існуючих взаємозв'язків [18]. З такою позицією можна погодитись.

В українській науковій літературі здебільшого прослідковуємо ототожнення понять «економічна нестабільність» та «макроекономічна нестабільність». При цьому, чіткого визначення понять їх дослідники не дають, натомість акцентують на формах прояву нестабільності. Її розглядають як втрату мобільності, гнучкості й динамічності економічної системи, нездатності своєчасно та ефективно пристосуватися до зміни внутрішніх умов функціонування і навколишнього середовища [19, 20]. Нестабільність таким чином визначають як стан нерівноваги економіки внаслідок впливу зовнішніх і внутрішніх чинників [21]. Такий підхід, на нашу думку, характеризується розмитістю трактування і потребою визначення поняття «нерівновага».

Дещо схожим є наукове трактування нестабільності Дж. Коссіга, який розглядає це поняття як протилежність стабільності. Стабільність, на думку автора, є природним станом системи, в якому відбувається максимізація використання її потенціалу, а економічний розвиток «рухається» по тенденційно зростаючій лінії. Відповідно нестабільність автор розглядає як неприродний стан системи, а в таких умовах характерною особливістю нестабільності економічної системи є явища автономного розвитку, що зумовлені природним рухом системи до стабільності [22].

О. Бандура досліджує нестабільність крізь призму циклічності і теж протиставляє її категорії «стабільність»: «під стабільністю слід розуміти здатність системи зберігати стійкість якісної визначеності; нестабільність пов'язана з кардинальними трансформаціями форми існування певного явища або перебігу процесу» [23]. Автор зазначає, що ці поняття, хоча і протиставляються один одному і визначаються як антоніми, для дослідження розвитку економічної системи не є абсолютними і вичерпними, а відносними, які пізнаються через порівняння і зіставлення. Відповідно, їх не можна трактувати як однозначно позитивний чи негативний стан системи. Нестабільність може мати як конструктивний, так і деструктивний характер. Період швидкого економічного зростання зазвичай визначається як нестабільність і супроводжується значними позитивними зрушеннями. Натомість соціально-економічна криза, що часто лежить в основі нестабільності, може мати як деструктивний, коли відбувається деградація системи, так і реконструктивний характер, коли вона призводить до трансформації.

Таким чином, у контексті теорії циклічності, яка розглядає соціально-економічний цикл як форму саморозвитку системи, нестабільність визначена як період загострення протиріч відтворювальної динаміки в процесі циклічної зміни стану системи, слідуючи за періодом її стабільності. Як видно, прихильники теорії визначають циклічність системи як нормальність: «економіка, навіть без впливу шоків, може коливатися між фазами розширення та спаду» [22], тобто почергово перебувати в умовах стабільності-нестабільності.

М. Наумова, досліджуючи соціально-економічну нестабільність на ринку праці, трактує це поняття, виходячи із визначення системи. Система, на її думку, є цілісною сукупністю взаємопов'язаних елементів – складних, ієрархічно організованих підсистем, кожна з яких забезпечує внесок у функціонування цілого, перебуває під впливом інших та впливає на них. В цьому контексті нестабільністю розвитку системи авторка називає процес деформації її структури, функцій і вважає, що її не можна аналізувати лише з позиції негативного впливу [24]. Крім того, вона зауважує на різних причинах нестабільності і характері впливу (на окремі елементи системи, на систему в цілому).

В останні десятиліття в наукових колах значну увагу приділяють дослідженню впливу політичної нестабільності на розвиток держав як соціально-економічних систем та адміністративно-територіальних одиниць в їх складі. З огляду на специфіку нашого дослідження та умови, в яких розвивається, починаючи з 2014 року, Українська держава, акцент саме на політичній нестабільності є важливим.

Багато дослідників визначають політичну нестабільність у широкому контексті – як нестабільність політик і/або політичних інститутів [25]. Досліджуючи багатовимірність політичної нестабільності, за результатами факторного аналізу 25 індикаторів П. Джонг-А-Пін виділив чотири виміри цього явища: політично вмотивоване насильство, масові громадянські протести, внутрішню нестабільність у політичному режимі та нестабільність політичного режиму [26]. Імпонує науковий підхід Ф. Карміньяні, який ідентифікує два виміри політичної нестабільності:

- перший вимір об'єднує явища, що не можуть бути вирішеними в межах існуючого інституційного устрою (масове насильство, революції, заворушення, вбивства, спричинені релігійними, етнічними, ідеологічними та, часто, економічними конфліктами);

- другий об'єднує події, що відбуваються в межах існуючого інституційного порядку (припинення повноважень уряду чи президента, результати виборів тощо) [27].

Такий підхід доцільний через змінність напрямів дослідження політичної нестабільності в різні історичні періоди. Ранні дослідження політичної нестабільності, здійснені у післявоєнний та період «холодної війни», зосереджені на політично мотивованому насиллі. Починаючи з 90-х рр. XX ст. фокус вивчення цього явища зміщено до аналізу нестабільності політичних режимів і коливань всередині них. Хоча події в межах цих вимірів часто супроводжують один одного, багато історичних подій свідчать про необов'язковість такого супроводу. Наприклад, зміна політичного режиму іноді є наслідком масового насилля, однак не завжди (наприклад, системні зміни влади у країнах Східної Європи після розпаду Радянського Союзу не супроводжувалися заворушеннями у більшості країн).

Як стверджує Л. Яніллєс, «політична нестабільність часто збігається з нестабільністю політики або нестабільністю інститутів» [25]. Це, на його думку, робить її особливо цікавою для досліджень економістами, метою яких є визначення відмінностей в результатах різних економічних політик. В таких умовах високий рівень невизначеності у формуванні економічної політики і змін інституційної структури імовірно матимуть значний вплив на поведінку економічних агентів в усіх сферах економіки. Думку автора розвиває Ф. Карміньяні: погоджуючись, він доповнює, що нестабільне політичне середовище має безпосередній вплив на наміри і дії політиків, часто призводить до орієнтування не на стратегічні цілі досягнення економічної і фінансової стійкості, а на досягнення електоральних переваг [27].

За результатами комплексного аналізу наукових праць численних авторів, Л. Яніллєс констатує, що політична нестабільність зазвичай має негативний вплив на економічне зростання територій. Дослідивши 12 наукових праць з цієї тематики, автор зазначає: в кожному випадку науковці доходять висновку про негативний вплив політичної нестабільності на економічне зростання територій. Найбільш часто спостережуваними наслідками політичної нестабільності є: зростання державного боргу, падіння обсягів інвестицій, неефективна податкова політика, банківські кризи, посилення інфляційних процесів та сеньйоражу тощо [25].

Акцент на політичній нестабільності як ключовому (поряд з іншими формами

прояву нестабільності) чиннику впливу на розвиток України, її регіонів та територіальних громад переважає, починаючи з 2014 р. і по даний час.

Новий етап становлення системи місцевого самоврядування в Україні співпадає із початком війни на сході нашої держави. Формування адміністративно-територіальних одиниць базового рівня (територіальних громад) внаслідок проведення адміністративно-територіальної реформи з самого початку відбувалося в умовах нестабільності: політичної, безпекової і, частково, економічної. На державному рівні було сформовано «правила гри» (податкова політика, розподіл доходів та видатків бюджетів різних рівнів, адміністративні повноваження, розподіл майнових прав тощо), які зменшували вплив негативних чинників розвитку економіко-політичного середовища: надання більшої фінансової автономії органам місцевого самоврядування шляхом перерозподілу на їх користь фінансових ресурсів, стимулювання громад до об'єднання через фінансові (наприклад, надання ОТГ субвенції на розвитку інфраструктури) та адміністративні (передання земель за межами населених пунктів у комунальну власність громад) інструменти.

З 2022 р. ситуація кардинально змінилася. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало вирішальним фактором поглиблення політичної, демографічної та соціально-економічної нестабільності. Територіальні громади, які об'єднувалися впродовж 2015-2019 рр., остаточно завершили цей процес восени 2020 р. Тобто на момент вторгнення вони розвивалися у визначених адміністративних межах лише впродовж 2021 року, що, імовірно, мало б свідчити про їх нестійкість як систем через наявність у багатьох громадах певних відцентрових процесів та поведінку відторгнення [28]. Натомість, як стає зрозуміло на сучасному етапі, територіальні громади продемонстрували стійкість та стали вагомим суб'єктом забезпечення стійкості держави в цих умовах – відбулося створення дієздатних територіальних громад, коли «самоврядний процес має стати не лише формою функціонування територіальної громади, а й неодмінною умовою організації та функціонування громадянського суспільства» [29] через налагодження горизонтальних зв'язків.

З другого боку, стійкість громад уже впродовж трьох років війни є результатом (хоча і порушеної) стійкості Української держави та усіх її складових як системи, яка забезпечується завдяки внутрішнім факторам і залученню значних обсягів зовнішньої фінансової та інших типів підтримки. В цьому контексті, коли стійкість держави (складовою якої як системи є територіальні громади) великою мірою збережена завдяки горизонтальним зв'язкам з іншими державами у системі вищого рівня – системі світового порядку, чітко прослідковується ієрархія впливів на стійкість територіальних громад в умовах війни. Саме у дослідженнях впливу нестабільності та криз, які мають загальносвітові або регіональні масштаби, неврахування цих чинників не дає змоги ідентифікувати усі фактори, що впливають на розвиток системи, яку досліджують.

Досліджуючи фінансову стійкість територіальних громад України в сучасних умовах, варто звертати особливу увагу на фактор війни, позаяк значні руйнування в усіх сферах обумовили і падіння доходів державного бюджету, а потреба відновлення і посиленого захисту держави суттєво підвищила видатки. Дефіцит фінансових ресурсів і залежність від зовнішніх чинників є основними причинами значних коливань та змін у системі публічного управління, що спричиняє, зокрема, перерозподіл фінансових ресурсів між різними рівнями, здебільшого не на користь територіальних громад. Хоча у цій роботі взаємовпливи вищого рівня (міждержавні) не досліджуються,

про їхню роль у розвитку адміністративно-територіальних формувань базового рівня не варто забувати.

Розглядаючи стійкість територіальних громад та її забезпечення в умовах нестабільності, знову акцентуємо на потребі зміни підходу до управління громадою як системою в таких умовах. У цьому контексті на увагу заслуговує висновок Н. Чухраєвої, яка акцентує на потребі пошуку місця поняття «антикризове управління» у загальній теорії управління і робить висновок, що специфіка антикризового управління проявляється передовсім в інтересах, на які ці процеси спрямовані. В умовах стабільності система спрямована на задоволення власних потреб, натомість у контексті антикризового управління центром інтересів перш за все є зовнішнє середовище і реакція на нього. Як стверджує Н. Чухраєва, зовнішнє середовище є первинним. В цьому і полягає ключова відмінність підходів антикризового управління від управління поза кризою. Цю дефініцію авторка трактує як систему управління, основною метою якої є запобігання або подолання нестабільності [30].

Чіткішим є трактування суті антикризового управління Л. Лігоненко, яка стверджує, що це спеціальне, організоване на постійній основі управління, що спрямоване на оперативне виявлення ознак кризового стану системи і формування передумов для його якнайшвидшого подолання і забезпечення відновлення життєздатності системи [31]. Варто звернути увагу також на визначення цього поняття М. та О. Дурманами, які акцентують, що антикризове управління включає також задіяння механізмів й інструментів прогнозу кризи та моніторингу її розвитку, аналізу природи і методів зниження негативних наслідків [32]. Алхемері М. також наголошує, що антикризове управління обов'язково передбачає «вдосконалення системи стратегічного управління щодо регулярного моніторингу рівня стійкості, виявлення кризових чинників, реалізації комплексу антикризових заходів, підвищення ефективності і гнучкості управління» [33].

Комплексним є підхід до трактування антикризового управління С. Альберса, У. Мариніссена та С. ван ден Орда. Вони зазначають, що кризи переважно спричиняють структурні або довгострокові зміни, які є наслідком вжитих для їх пом'якшення кроків, адаптації і трансформаційних змін у відповідь на загрози. Автори наголошують на першочерговості розуміння ризиків, вимог і системних змін, що будуть наслідками кризи; це має вирішальне значення для управління кризою. Тому під антикризовим управлінням вони розглядають здатність системи ефективно поглинати, формувати і реалізовувати специфічні, відповідні до ситуації реакції і брати участь у трансформаційних заходах, щоб отримати можливу вигоду із наслідків кризи, що потенційно загрожує системі [11].

Антикризове управління, по суті, об'єднує дві категорії, що мають протилежні характеристики: кризу, в основі якої невизначеність, динаміка і тимчасовість, та управління, яке розглядають крізь призму понять «надійність», «стабільність», «міжчасовий характер дії». Відповідно таке управління виходить за межі традиційного врядування і його звичних механізмів, оскільки його застосування передбачає вирішення унікальних викликів – ситуацій, які є турбулентними, невизначеними, мінливими, такими, що загрожують стабільності розвитку системи і навіть її існуванню як такої. С. Альберс, У. Мариніссен та С. ван ден Орд зауважують: впровадження антикризового врядування вимагає розвитку структур і диверсифікації інструментів, щоб сама система могла швидко та ефективно зреагувати на кризу. А оскільки кризи є непередбачуваними, складними для розуміння, здебільшого масштабними та часто характеризуються шириною наслідків, потрібен стабільний,

сформований на основі планування міжчасовий конструкт кризового врядування. В його основі – охоплення широкого кола зацікавлених сторін, що забезпечує нарощення потенціалу системи через доступ до більшого обсягу ресурсів та можливостей їх використання [11].

З наведених трактувань поняття «антикризове управління» робимо висновок: по суті, в його основі передбачене поєднання як миттєвих реакцій на вплив певних чинників, в основі яких короткострокові ефекти, так і скоординованої поступової стратегії виходу з кризи, що має довгострокову перспективу і ґрунтується на результатах моніторингу, аналізу і прогнозів. І, як доречно зауважують Н. Тернер, Дж. Сварт та Г. Мейлор, підхід до управління кризою «страждає» від практичної проблеми – забезпечення амбідекстерності («дворукості») шляхом поєднання континууму «стабільність – динаміка» [34]. Тобто перевагою антикризового управління є розвиток системи на засадах стратегічно орієнтованого управління нею та її спроможність адаптуватися до несподіваних викликів у мінливому середовищі без втрати фокусу для подальшого поступу.

Висновки. В підсумку варто наголосити, що зважаючи на причини виникнення, характер впливу та шляхи розвитку, нестабільність як явище, прийнято розрізняти: економічну, фінансову, політичну, соціальну, екологічну. При цьому в сучасних умовах глобалізації взаємозв'язків і взаємовпливів такий поділ на окремі типи є дещо «розмитим», хоча можна виділити певні домінантні чинники. Політична нестабільність часто-густо є першопричиною багатьох типів нестабільності, а відтак і деструктивним чинником економічного зростання територій.

Інший висновок, який слідує з проведеного дослідження – запорукою стійкості територіальних громад в умовах нестабільності є ефективне антикризове управління, серед інструментів якого варто виокремити:

- застосування міждисциплінарного діалогу у контексті аналізу кризи і пошуку напрямів подолання її наслідків;
- горизонтальні взаємодії у контексті формування гнучких організаційних мереж для спільного реагування на загрози;
- інтеграція стратегічних підходів до управління з короткостроковими реакціями на виклики;
- розширення кола зацікавлених сторін та учасників процесу подолання загроз, які виникли.

Саме з цієї позиції варто розглядати стійкість територіальних громад в умовах нестабільності – не лише крізь призму реакцій на потрясіння, а з позиції стратегічного підходу до аналізу кризи і нестабільності як її наслідку.

Список використаної літератури

1. Instability, inflation and the 'polycrisis' – the Global Risks Report half a year on. World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/10/polycrisis-global-risks-inflation-radio-davos-podcast/>
2. Global Risks Report 2023. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023/>
3. Drucker, P. F. The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. 2nd ed. Routledge. 1969. 420 pp. DOI <https://doi.org/10.4324/9781315130873>
4. Perrow, C. Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies. New York: Basic Books, 1984. 386 pp. URL: <https://www.jstor.org/stable/2392945>

5. Beck, U. Risk Society. Towards a New Modernity. London: Sage. 1992. 101 pp.
URL:
<http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf>
6. Giddens, A. Consequences of Modernity. Cambridge, UK: Polity Press. 1990. 286 pp. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Consequences-of-Modernity-by-Anthony-Giddens.pdf>
7. Butkiewicz, J. L., Yanikkaya, H. The impact of sociopolitical instability on economic growth: Analysis and implications. *Journal of Policy Modeling*, vol. 27, is. 5, July 2005, p. 629-645. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0161893805000359>
8. СУМ. Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovyk.ua/index.php>
9. Cambridge Dictionary. Cambridge University Press & Assessment. 2024. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/instability>
10. Криза – етимологія. Горох. Онлайн-бібліотека словників української мови.
URL:
<https://goroh.pp.ua/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F/%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0>
11. Albers S., Marynissen H. and van den Oord S. Governing Crises: Establishing Stability in Fluidity. *Antwerp Crisis Issue Paper*, 1/2024. URL: <https://medialibrary.uantwerpen.be/files/1603861/a831c9f7-a07c-47f7-9fd7-b619a8318dcf.pdf>
12. Roncaglia A. Theories of Economic Crises. Institute for New Economic Thinking. Oct., 24, 2023. URL: <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/theories-of-economic-crises>
13. Pearson C. M., Clair J. A. Reframing Crisis Management. *The Academy of Management Review*, 1998, 23(1), 59-76.
14. Boin, A., 't Hart, P., Stern, E. K., Sundelius, B. The politics of crisis management: Public leadership under pressure. Cambridge: *Cambridge University Press*. 2005. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490880>
15. Portier F. The Instability of Market Economies. *Revue de l'OFCE*. 2018, 3 (157). URL: <https://shs.cairn.info/revue-de-l-ofce-2018-3-page-225?lang=fr>
16. Roux-Dufort, C. Delving into the Roots of Crises. In *The Handbook of International Crisis Communication Research*, 2016, pp. 24-33. DOI: 10.1002/9781118516812.ch3
17. Ansell, C., Sorensen, E., Torfing, J. The COVID-19 pandemic as a game changer for public administration and leadership? The need for robust governance responses to turbulent problems. *Public Management Review*, 2021, 23(7), 949-960.
18. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. К. : Ін-т екон. прогнозув., 2000. 344 с.
19. Климко Г. Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. осв. / Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Канищенко та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Вища школа, 1999. 743 с.
20. Могиліна Л. А. Науково-теоретичні основи економічної нестабільності в контексті її впливу на фінансову безпеку підприємств. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи*, 2014, 39. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53133/1/Mohylina_economic_instability.pdf

21. Грабчук О. М. Джерела нестабільності розвитку національної економіки України. Альянс наук: вчений – вченому : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 берез. 2012 р. : у 6 т. Дніпропетровськ : Біла К. О., 2012. С. 80-83
22. Cossiga G. A. Stability and Instability of an Economic System: Considerations. *Review of European Studies*; Vol. 9, No. 3; 2017. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/129c/2029d062ada7a5d290d181e67a33e51665d5.pdf>
23. Бандура О. В. Циклічність як форма поєднання стабільності та нестабільності в економічному розвитку / [Бандура О. В.] // Комплементарність інформаційно-цифрових і соціально-економічних перетворень як умова стабільного розвитку суспільства / [Геєць В. М. та ін. ; за ред. А. А. Гриценка] ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". - Київ : ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2021. - Розділ 1.6. - С. 109-147.
24. Наумова М. Теоретичні аспекти дослідження соціально-економічної нестабільності на ринку праці. *Приазовський економічний вісник*, 6 (23), 2020. С. 200-207.
25. Jannils L. The concept of political instability in economic research. *International Journal of Management and Economics*, 2021, 57 (3), 268-284. <https://doi.org/10.2478/ijme-2021-0016>
26. Jong-A-Pin R. On the measurement of political instability and its impact on economic growth, *European Journal of Political Economy*, 2009, vol. 25, pp. 15-29. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0176268008000803>
27. Carmignani F. Political Instability, uncertainty and economics, *Journal of Economic Surveys*, 2003, vol. 17 (1) , pp. 1-54.
28. Патицька Х. О., Максименко А. О. Центро-периферійні взаємодії у територіальних громадах Львівської області: соціологічна оцінка: електронне наукове видання / ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів, 2020. 42 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20210032.pdf>
29. Батанов О., Кравченко В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально-правові проблеми взаємодії та функціонування. *Public Administartion Aspects*, 6 (6-7), 2018. С. 45-53.
30. Chukhrayeva N. Modern approaches in anti-crisis managing the national industrial enterprise. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2017, вип. 18. С. 322-325.
31. Лігоненко Л. Антикризове управління підприємством. Київ, Україна: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005.
32. Дурман М., Дурман О. Сутність антикризового управління та принципи його здійснення. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, № 1 (76), 2021, с. 153–161.
33. Алхемері М. Основні положення реалізації політики антикризового публічного управління на регіональному рівні. *Місцеве самоврядування та територіальний розвиток*. 2019. № 1(10). С. 280-287.
34. Turner N., Swart J., Maylor H. Mechanisms for Managing Ambidexterity: A Review and Research Agenda. *International Journal of Management Reviews*, 2013, 15 (3), 317-332.